

становитимуть додаткове самостійне джерело надходжень коштів наукової установи, які можуть спрямовуватись на виконання додаткових фундаментальних наукових досліджень, проведення наукових заходів, розширення матеріально-технічної бази тощо.

Література:

1. Юрчишин В. Д. Принципи правової експертизи як основа забезпечення якості та ефективності проєктів нормативно-правових актів в Україні. *Правова держава*. 2011. Вип. 13. С. 186–192. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Prav_2011_13_35.pdf.

2. Пархоменко Н. М. Науково-правова експертиза: доктринальні та законодавчі виміри. *Альманах права*. 2019. Вип. 10. С. 77–82. DOI: <https://doi.org/10.33.66.3/2524-017X-2019-10-77-82>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-606-8-19>

ІНСТИТУЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ПРИРОДООХОРОННИМИ ТЕРИТОРІЯМИ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Куліш Дар'я Олександрівна

здобувачка вищої освіти ОС «магістр»

за спеціальністю ДЗ «Менеджмент»,

Рівненський державний гуманітарний університет

м. Рівне, Україна

Шершун Микола Харитонович

доктор економічних наук, професор

Інститут агроєкології та природокористування Національної академії аграрних наук України

м. Київ, Україна

Управління природоохоронними територіями є ключовим інструментом реалізації політики сталого розвитку, оскільки забезпечує збереження біорізноманіття, підтримання екологічної рівноваги та стабільність екосистемних послуг [4]. Теоретико-методологічні засади управління природоохоронними територіями широко досліджували як

зарубіжні, так і українські науковці. Зокрема, значний внесок у розвиток концепцій управління зробили Graeme L. Worboys, Michael Lockwood та Nigel Dudley, які обґрунтували принципи ефективного врядування природоохоронних територій та підходи до їх класифікації. Серед українських дослідників варто відзначити Олександра Веклича, Леоніда Руденко та Олену Ковальчук, які аналізують інституційні механізми природокористування та розвиток природно-заповідного фонду України.

У міжнародній практиці сформувалися різні моделі управління природоохоронними територіями, які відрізняються ступенем централізації, механізмами фінансування, рівнем участі зацікавлених сторін та інструментами реалізації природоохоронної політики. Узагальнення основних підходів дозволяє систематизувати їх у вигляді таких моделей (табл. 1).

Централізована модель передбачає домінування державних органів у процесах планування, регулювання та контролю, що характерно для багатьох країн Європейського Союзу, наприклад, Італії та Польщі, де управління природоохоронними територіями здійснюється через державні агентства або міністерства докільця на основі затверджених планів управління [2]. У межах цієї моделі управління здійснюється на основі затверджених планів, які визначають режими охорони, допустимі види діяльності та заходи з відновлення екосистем.

Паралельно з централізованою моделлю в країнах ЄС, зокрема у Нідерландах, Німеччині, Швеції активно розвивається інтегрований підхід до управління природоохоронними територіями, який базується на принципах багаторівневого врядування. Згідно зі Стратегією ЄС з біорізноманіття до 2030 року, всі природоохоронні території повинні мати ефективні плани управління з чітко визначеними цілями, індикаторами та механізмами моніторингу [4]. Такий підхід забезпечує координацію між різними рівнями влади та підвищує ефективність прийняття управлінських рішень.

Показовим прикладом реалізації інтегрованої моделі також є досвід Франції, де управління природоохоронними територіями поєднує державне регулювання з активною участю місцевих громад та наукових інституцій. Зокрема, у межах програми LIFE реалізовано проєкт Natur'Adapt, спрямований на інтеграцію адаптації до змін клімату в управління природоохоронними територіями. У межах проєкту було розроблено методики оцінки вразливості екосистем, сформовано адаптаційні плани та створено інструменти для практичного впровадження управлінських рішень [5].

Таблиця 1

**Основні моделі управління природоохоронними територіями
у міжнародній практиці**

Модель	Характеристика	Країни приклади	Переваги	Недоліки
Централізована	Управління здійснюється державними органами; чітка регламентація діяльності	Франція, Італія, Польща	Високий рівень контролю; єдині стандарти	Низька гнучкість; обмежена участь громад
Інтегрована (багаторівнева)	Поєднання державного, регіонального та місцевого управління	Франція, Німеччина, Нідерланди, Швеція	Баланс інтересів; ефективна координація	Складність управління; потреба у високій інституційній спроможності
Екосистемна	Орієнтація на цілісність екосистем та природні процеси	Канада, Австралія, Норвегія	Довгострокова стійкість; адаптація до змін клімату	Висока складність реалізації
Партисипативна	Залучення місцевих громад та стейкхолдерів	США, Бразилія	Підвищення легітимності рішень; розвиток громад	Конфлікти інтересів
Ринково-орієнтована	Використання економічних інструментів (екотуризм, платежі)	Фінляндія, Канада, США	Самофінансування; розвиток територій	Ризик комерціалізації природи
Інноваційна	Інтеграція екологічних критеріїв у проєктне управління	Країни ЄС	Підвищення ефективності проєктів	Недостатня апробація; потреба у значних ресурсах

Важливою складовою сучасних міжнародних моделей є екосистемний підхід, який активно застосовується у Канаді, Австралії, Норвегії. Він передбачає управління природними територіями з урахуванням взаємозв'язків між біотичними та абіотичними компонентами екосистем і впливом людської діяльності [4]. Його застосування сприяє збереженню екологічної цілісності територій, підвищенню їхньої стійкості до змін клімату та зменшенню ризиків деградації природного середовища.

Економічні інструменти відіграють ключову роль у сучасних підходах до управління природоохоронними територіями, забезпечуючи баланс між екологічними та соціально-економічними цілями. Одним із

найбільш дієвих механізмів у цьому контексті є розвиток екологічного туризму, який дедалі частіше розглядається як джерело стабільного фінансування природоохоронної діяльності, а також як інструмент активізації місцевого економічного розвитку [3, с. 222-228].

Застосування екотуризму сприяє не лише залученню додаткових фінансових ресурсів для підтримки та відновлення природних екосистем, але й створює нові робочі місця, стимулює розвиток малого підприємництва та підвищує рівень екологічної свідомості населення. Таким чином, екологічний туризм виступає ефективним засобом інтеграції природоохоронних завдань із економічними інтересами місцевих громад, забезпечуючи їх взаємне підсилення. До провідних країн світу із розвитку екотуризму відносять Фінляндію, Швецію, Бразилію, Канаду, США, Норвегію та ін. [3, с. 223].

Інноваційним напрямом розвитку є впровадження концепції GreenPM, яка інтегрує екологічні критерії в процеси управління проектами. Застосування цього підходу дозволяє враховувати екологічні ризики на всіх етапах реалізації проектів і підвищує ефективність природоохоронних заходів [1, с. 82-86].

Порівняльний аналіз свідчить, що жодна з моделей не є універсальною, оскільки їх ефективність залежить від інституційного середовища, рівня розвитку економіки та екологічних викликів. Водночас сучасні тенденції демонструють поступовий перехід від жорстко централізованих систем до гнучких інтегрованих моделей управління, які базуються на принципах багаторівневого врядування, партнерства та екосистемного підходу.

В Україні система управління природоохоронними територіями перебуває на етапі реформування, що зумовлено необхідністю адаптації до європейських стандартів [2]. Основними проблемами залишаються обмежене фінансування та недостатня інтеграція місцевих громад у процеси управління.

Додатковим викликом є вплив воєнних дій на екосистеми, що потребує впровадження відновлювальних моделей управління. Зокрема, військові дії спричиняють забруднення ґрунтів і водних ресурсів, знищення біотопів, а також порушення природних ландшафтів, що ускладнює процес їх подальшого відновлення. Це актуалізує необхідність використання міжнародного досвіду у сфері відновлення природоохоронних територій. У цьому контексті важливим є застосування підходів екологічної реставрації, які широко використовуються в країнах ЄС та передбачають відновлення природних екосистем із урахуванням їхньої початкової структури та функцій.

Сучасні міжнародні моделі управління природоохоронними територіями еволюціонують у напрямі інтеграції екологічних, економічних та соціальних компонентів. Найбільш ефективними є інтегрована та екосистемна моделі, оскільки вони забезпечують комплексне врахування природних процесів і потреб територіального розвитку. Водночас використання економічних інструментів, зокрема екотуризму та механізмів PES, створює передумови для фінансової стійкості природоохоронної діяльності.

Для України ключовим напрямом удосконалення системи управління є адаптація міжнародного досвіду з урахуванням національних особливостей, зокрема умов воєнного впливу. Пріоритетного значення набуває впровадження інтегрованих моделей управління, розвиток механізмів співуправління та застосування підходів екологічної реставрації.

Література:

1. Алпатова О.М., Пацева І.Г., Пацев І. С., Хрутьба О.С., Хрутьба Ю.С. GreenPM як інструмент екологічного управління проектами. 2024. Слобожанський науковий вісник. Серія: Природничі науки, випуск 1, 2024. С. 82-86. URL: <https://journals.spu.sumy.ua/index.php/natural/article/view/285/264> (дата звернення: 01.04.2026)
2. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Управління природоохоронними територіями. 2024. URL: <https://mepr.gov.ua/diyalnist/reformu/upravlinnya-prirodoohoronnyumy-terytoriyamy/> (дата звернення: 01.04.2026)
3. Транченко Л., Чорна Н. Світовий досвід розвитку екологічного туризму на природоохоронних територіях в умовах сталого розвитку. С. 222-229. URL: <https://dsim.khmnu.edu.ua/index.php/dsim/article/view/443> (дата звернення: 01.04.2026)
4. European Commission. EU Biodiversity Strategy for 2030. 2021. URL: https://environment.ec.europa.eu/strategy/biodiversity-strategy-2030_en (дата звернення: 01.04.2026)
5. LIFE Programme (EU). Natur'Adapt Project. URL: https://cinea.ec.europa.eu/featured-projects/life-naturadapt_en (дата звернення: 01.04.2026)